

Kitap Eleştirisi

Nesimi'nin nasibi

Evren Asena

*Türkiye Komünist Partisi'nde
Anılar ve Değerlendirmeler
1909-1949*

Abidin Nesimi
Nöbetçi Yayınevi, 2009

I

Karamsar bir tesbitle başlayalım: Türkiye sosyalist hareketi Abidin Nesimi'nin mirasıyla hesaplaşabilecek ve olanaklı olduğu ölçüde onu içerebilecek olgunluğa *henüz* erişememiştir. Pekala velut sayılabilecek, felsefi damarı hayli gelişkin, iktisadın marksist eleştirisini kendine has bir şekilde matematikselleştirmeye çalışmış, en önemlisi yaşamı boyunca orijinal kalabilmiş ve böylelikle Türk düşüncesinin kendini ancak 'tercüme bürosu' memurluğuyla tarif edebilen bilindik patikasının dışında bir doğrultu takip edebilmiş bir marksistin bunca zaman süresince makaleleri derlenmemiş, kitaplarının yeni baskıları yapılmamış, eski basımları da muhtemelen okunmamış, bu kitap ve makalelerde savunulan görüşler üzerinde hiçbir tartışma yürütülmemiştir. Bir yanlış anlamaya meydan vermemek için hemen belirtelim: Nesimi ile potansiyel okuru arasındaki bu 'kavuşmazlık' durumunun nedenleri sosyalist hareketin kendi noksanlıklarıyla sınırlı değildir. Fazlasıyla hakettiği teveccühün şu ana dek kendisinden esirgenmiş olmasında, Nesimi'nin kendisini ortaya koyuş tarzının da sorumlu olduğunu baştan teslim etmek gerekiyor. Ne demek istediğimizi açmaya çalışacağız. Ancak ön-

celikle Nesimi'yi yeterince tanıma olanağı bulamamış olanlar için birkaç şey söylemek lazım.

Abidin Nesimi 1911-1991 yılları arasında Türkiye'de yaşamış bir marksist düşündürdür. Çağdaşı pek çok sosyalist düşünürden farklı olarak örgütlü bir mücadele içinde yer almamıştır¹. Öte yandan örgütlü mücadeleyi küçümseyen ya da hor gören steril aydınlarla bir benzerliği olduğundan da söz edilemez. Tam tersine, Nesimi, ömrü müddetince siyasi bir harekete angaje olmaya çalışmış, varolan hareketlilikler kendisini tatmin etmediğindeyse bizzat kendisi yeni örgütlenmelere ön ayak olmaya gayret etmiştir. Nesimi'nin yaşamı boyunca devam ettirdiği siyasi çabalarının görmezden gelinmesi nisbeten anlaşılır bir husustur. Türkiye, kendisini parlamenter yordamlara sınırlayan ve leninist yönünün çok uzağındaki bir sosyalist siyasal çabanın serpilip boy atabileceği ülkelerden değildir; ne şimdi ne de Nesimi'nin kendi döneminde. Dolayısıyla, bir yandan marksist söylemin içinden konuşan ama bir yandan da İslami teffekkürün kavramsal zenginliğini marksizme içermeye gayretindeki bir sosyalistin yaşadığı dönemde düpedüz 'meccub' muamelesi görmüş olabileceği tahmin edilebilir. Ama bir düşünürün düşünsel verimini onun siyasi yöneliminin kantarında tartmaya çalışmak isabetli bir ölçüm yöntemi olamaz. Öyle kuramcılar vardır ki, kuramsal üretimlerinin niteliğine nisbetle siyasal seçim ya da faaliyetlerinde gösterdikleri 'cücelik' dudak uçuklatır. **Abidin Nesimi'nin asıl mirası kuramsaldır.** Sosyalist hareketin kıymetini şu ana dek yeterince teslim edemediği nokta, işte Nesimi'nin mirasının bu boyutu, yani kuramsal boyutudur. Bu kuramsal miras irili ufaklı bir düzine kitaba ve bir o kadarını daha oluşturabilecekken dergi ve gazete köşelerinde unutulmaya terk edilmiş makalelere dağılmış durumdadır. Ve nereden bakılırsa bakılsın, cesamet ve niteliği Abidin Nesimi'nin Türkiye'nin sosyalist bir düşünürü olarak şimdiye dek kendisinden esirgenmiş yeri almasına el verir seviyededir.

Buradaamacımız *Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949* isimli yapıtı yakın zamanda Nöbetçi Yayınevi² tarafından ilk basımından 30 yıl sonra tekrar yayımlanan Abidin Nesimi'nin mükellef bir portresini vermek ve onu Türkçenin düşünce haritasındaki koordinatlarına oturtmak değil ne yazık ki. Bunun için biraz daha sabretmek ve kadri bilinmemiş bu düşünürün temel koyucu yapıtlarının yeniden okurlarına kavuşmasını beklemek daha doğru. En başta *Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları*'nın

1 Gerçi Nesimi birkaç ay süresince, TİP-öncesi dönemde kurulu bulunan ve şimdi artık unutulmuş Alaattin Tiritöglü'nün *Sosyalist Partisine* üye olmuştur. Bu kadar kısa sürmüş örgütlü bir faaliyetin ihmal edilmesinde bir sakınca olmasa gerek.

2 Aynı yayınevi bir süre önce de Abidin Nesimi'nin bir diğer hatıra kitabı olan *Yılların İçinden*'in yeni basımını yayımlamıştı.

belki, ama *Marksçı Açıdan Kapitalizmin Analizi*'nin de, en önemlileri *Doğa ve Bilim*'de yayımlanmış ama henüz biraraya getirilmemiş makalelerinin de. Nesimi'nin önce Türkçe'nin, sonra da dünya ve Türkiye sosyalist hareketinin bir parçası olarak işgal ettiği önem ancak onun Marksist ve kuramcı kişiliğinin ön planda olduğu bu eserlerin tartışılmasından sonra mümkün olabilecek. Kendisini hiç tanımayan okura şu an için bütün söyleyebileceğimiz, Abidin Nesimi'nin **çok özel** bir Hegel yorumunu Türkiye koşullarında **da** yeniden üretmeye çalışmış **sistematik** bir marksist olduğudur. Biraz daha kapsamlı bir tanımlama için, Hüseyin Draman tarafından kaleme alınmış ve bahis konusu edeceğimiz yapıtın başında yer alan kısa ama yoğun tanıtım yazısına bakılabilir.

Abidin Nesimi'nin kuramsal mirasının gerek kendi döneminin gerekse de günümüzün sosyalist hareketlerince temellük edilememesinin sadece sosyalist hareketin günahı olarak görülemeyeceğinden bahsetmiştik. Bunun en başta gelen nedeni Nesimi'nin okurunun işini kolaylaştıran bir yazar olmamasıdır. Hatta bazı açılardan zor bir yazar olduğu dahi söylenebilir. Bununla Nesimi'nin çetrefil, zor kavranılır bir üsluba sahip olduğunu kast etmiyoruz hiçbir şekilde. Aksine, Abidin Nesimi'nin üslubu, kuramsal üretimden alabildiğine soyut kavramların bitimsiz cümleler eşliğinde yinelenmesini anlayan okuru şaşırtacak derecede sade ve doğrudandır (Zaten sadelik entelektüel bir fazilet değil midir?). Nesimi'nin okuruna çıkardığı güçlük başka yerdedir. Bir yandan herkesçe paylaşıldığını varsaydığı geniş bilgi birikimi, diğer yandansa ağırlığı hemen hep ele aldığı konuları farklı bakış açılarından sistematize etmeye vermesi, kendisi kadar donanımlı olmayan okurunu bir tür boşluk doldurma göreviyle başbaşa bırakabilmektedir. Yani, meramından çok fazlasını söyleme ihtiyacındaki çenesi düşük kimi yazarların tersine, Nesimi söyleyebileceklerinin çok azını söylemekte, söylemediklerinin tahminini okurunun ferasetine bırakmaktadır. Nesimi'nin, okuru zorlayabilecek bir diğer yanı, en iddialı ve bilinmedik tezleri neredeyse iki cümle arasına sıkıştırılan ve böylelikle önemlerinin azımsanmasına yol açabilen üslubudur. Bu üslup, en önemsiz ve basmakalıp iddiaları bile sanki pek özgünlermiş gibi vurgulamaya düşkün olan hakim yazım tarzına hayli uzaktır. Aforizma yoğunluğundaki kimi tasvir ve tariflerin hakkını verebilmek için sadece dikkatli bir okuma kafi gelmeyebilir. Nesimi özgün her düşünür gibi *duraksayarak* okunmalıdır.

Ancak Nesimi'nin acemi okura en çetin gözükecek tarafı hiç kuşkusuz onun Hegelci kavrayış çerçevesidir. Nesimi, nesnesinin bir tür *Geist* analizini yapmaya çalışmaktadır. Yani, pek çok çözümlemesinde insanların fikirleri nasıl şekillendirdiklerinden ziyade, fikirlerin insanlarda nasıl *realize* olduğunu inceleme gayretindedir. Klasik Alman Felsefesi'nin Marksizmi de etkilemiş

bu tarzına aşına olmayan okurlar, sözgelimi “Müdafaa-i Hukuk komünist partisi hareketi” gibi bir terkiyle karşılaştıklarında, bununla neyin kast edildiğini anlamakta güçlük çekeceklerdir. Bu gibi garipsetici tamlamalarla Nesimi'nin kast ettiği Müdafaa-i Hukuk hareketinin bir komünist partisi hareketi olduğu değil, komünist partisi hareketinin, ama bir *Geist* olarak komünist partisi hareketinin, kendisini Müdafaa-i Hukuk hareketinde ne ölçüde tecelli ettirdiği yani *realize* ettiği.

Abidin Nesimi ile sosyalist okur arasındaki ‘kavuşmazlık’ meselesinin Nesimi'den kaynaklı olası nedenlerine böylelikle değinmiş oluyoruz. Ama bütün bu serinkanlı değerlendirmeler bize meselenin diğer yanını unutturmamalı. ‘Suçun büyüğü’ elbette Nesimi'ye değil, elinin altındaki zenginlikleri değerlendirme bilinç ve becerisinden uzak sosyalist okura aittir. Türkiye'nin, maalesef sosyalistlere de sirayet etmiş bilimsel ve felsefi fukaralığı Nesimi'nin sistematikleştirme becerisine ayak uydurmaya el veremeyince, Nesimi'nin nasibine de Hikmet Kıvılcımlı'nın, Yılmaz Öner'in, Cemil Meriç'in ve daha başkalarının yanına, Türkiye'nin ‘tekinsiz düşünürler galerisine’ sürgün edilmekten başka yol kalmamıştır.

Bir düşünürün, bir felsefecinin, bir kuramcının yapıtını değerlendirebilmek için en isabetli başlama noktasının o kişiye ait anı yazımları olmadığı ileri sürülebilir. Ancak Nesimi'nin anıları ilk bakışta haklı gözükken bu yargıyı nüanslandırmayı gerektirecek özgünlükler içerir. Yani, ilgili okur Nesimi'nin düşünce evreni hakkında bilgi edinmeye pekala onun yeni basımları yapılmış olan iki hatıratını, yani *Yılların İçinden*'i ve *Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*'u okuyarak da başlayabilir. İkinci hatıratın muhtevasına kısmen de olsa bu yazının son bölümünde değineceğiz. Ama öncelikle bu anı ve değerlendirme kitabını kendi benzerleri arasında orijinal kılan bazı özelliklerinden söz etmek gerekiyor.

II

Öncelikle yapıtın adıyla ilgili bir aydınlatma gerekiyor. Nesimi'nin anılarına uygun gördüğü ismin *Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949* olması, kendisi hakkında bilgi sahibi olmayan okuru yanıltabilecek niteliktedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Abidin Nesimi yaşamının hiçbir döneminde Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) mensubu olmamıştır. Böyle bir niyete bir dönem sahip olmuş bile olsa, kendi dönemindeki TKP hiziplerini “*tutarsız*” bulduğu için örgütlü bir mücadeleye mesafeli durmuştur. Peki bu durumda neden anılarına böyle bir isim seçmiştir?

Nesimi'nin anıları kuşkusuz Türkiye Komünist Partisi'ne **dairdir**, ancak bu anıların tümü Nesimi'nin kendi anı ve gözlemleri değildir. Nesimi, kendisi Türkiye Komünist Partisi'ne mensup olmamakla birlikte parti üyesi ya da sempatizanı çok sayıda insanı tanımış, onlarla konuşmuş, bazılarıyla arkadaşlık etmiş, bazılarıyla arkadaş kalmış ve kendisine anlatılanları belleğinde tutmaya çalışmıştır. Bu açıdan kendisinin TKP'nin bir *gözlemcisi* olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu söylenenlerden Nesimi'nin kendisine aktarılan herşeyi, hatırlayabildiği kadarıyla kağıda geçirmekle iktifa ettiği zannedilmesin. Farklı kişilerin anıları birbiriyle karşılaştırılmış, aralarında uyumsuzluklar var ise, bu uyumsuzlukların olası nedenleri üzerine kafa yorulmuş, nihayet aktarılanlar konusunda Nesimi'nin ulaştığı sonuçların özeti niteliğinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu yazım tarzının, anı yazımına halen hakim olan tarzdan çok farklı olduğunu hatırlatalım. Belki bu konuyu, yani kendisine aktarılan anıları nasıl tertip ettiğini yazarın kendisinden dinlemek daha doğru:

...Adı geçenlerin önemli bir bölümüyle tanışmam olmuştur. Onlardan pek çok şey duymuşumdur. Duyduklarımı doğrulamaya çalışmışımdır. Duyduklarımın bazılarına evet bazılarına hayır demişimdir. Bu yapıtta bunların hepsini anlatacak ve değerlendirmelerini yapacağım. ...Yaşayan kişilere hiç değinmedim. Ancak ölmüş kişilerin anılarında halen yaşayan kişilerin adı geçiyorsa o zaman şöyle bir yol tuttum. Bu anılarda, hayatta olan kişinin T.C.K. karşısında durumunu sarsacak, ya da şeref ve haysiyetini kıracak yönler varsa, o zaman o yaşayan kişinin adını anmadım. Ama olayları olduğu gibi verdim.³

Aktardığımız bölümde sarf edildiği söylenen dikkatin, her anı derlemesinde karşılaşılmayacak türden bir özenin habercisi olduğunu söylemekte bir mahzur olmasa gerek. Denilebilir ki, bu anılar, anı yazımında bilimselliğin ne olduğu ve kişinin kendi geçmişini bilimsel biçimde ele almasının nasıl mümkün olabileceği konusunda eşsiz bir zenginlik içermektedirler. O halde bir alıntı daha yapalım ve anı yazımının nasıl bilimsel kılınabileceğini biraz daha somutlaştıralım:

Şükrü Kaya'nın sosyalist bir parti kurmaktan vazgeçmesi üzerine bu partinin kurucuları arasında yer almayı düşünen Alaattin Tiritöglü Esat Adil Müstecabi'ye başvurdu. Esat Adil'in bana anlattığına göre Esat Adil, Tiritöglü'nun başvurusunu geri çevirdi. Tiritöglü kendisiyle çeşitli görüşmelerimizden hiçbirinde bana, Esat Adil'in partisine girmek için başvurduğunu söylemedi.

3 Bu ve bundan sonraki küçük karakterle basılı metinlerin yanı sıra italik ve tırnak içinde yazılı tüm alıntılar adı geçen kitaptandır.

Ancak hepsi bu kadar da değil. Nesimi'den yapacağımız üçüncü bir alıntıda söylenenler, deyim yerindeyse, anı yazarken dikkate alınması gerekli hususlar bakımından çıtayı çok fazla kişinin aşmaya gönüllü ve yeterli olamayacağı bir noktaya çekiyor:

...Yasalarımız III.Enternasyonalin Türkiye seksiyonunu yasadışı saymaktadır. Bu yasadışılık yüzünden III. Enternasyonel'in çalışmaları da illegaldir. İllegal çalışmalarla ilgili belgelerin ele geçirilmesi bizler için olanaksızdır. Ele geçirilenler varsa da yayınlanması savcılığa ihbar niteliği taşıyacağından ahlaka aykırıdır. Ancak ceza hukukumuzda otuz yıl mutlak zaman aşımıdır. Yıl 1979 olduğuna göre 1949 yılına kadar olan gerçekler açıklanabilir.

Nesimi'nin anı yazımında takip etmeyi gerekli bulduğu yöntemin, bundan sonra anılarını kaleme almayı düşünen sosyalistler tarafından ihmal edilmemesini dileyelim. Zira en azından şu ana değin bu türden bir özenin gösterildiğine tanık olmadık. Sosyalistler anı yazımının da tıpkı başka şeyler gibi sorumluluk ve bilimsellik gerektiren bir uğraş olduğunun çok da farkında görünmüyorlar. Hikmet Kıvılcımlı'dan anılarını yazması istendiğinde, kendisinin "ben polise belge mi bırakacağım, delirmedim" demesi, bu anekdot doğru olsun ya da olmasın, önemli bir hakikate işaret eder. Yerleşik düzenle mücadele içindeki bir insanın anılarını kaleme alması ve sonrasında da okuyabilecek herkesin istifadesine sunması önce **sorunsallaştırılması**, sonra da **gereçeklendirilmesi** gereken bir eylemdir. Abidin Nesimi'nin kitabının önsözünde sayfalar boyunca yaptığı tam da budur ve örnek alınmasında fayda vardır.

Nesimi'yi henüz tanımayan okuru hayli şaşırtabilecek bir diğer nokta yazarın çevresinin genişliğidir. Burada genişlikle kast ettiğimiz kalabalıklıktan ziyade çeşitliliktir. Nesimi'nin tanıdıkları ve dostları siyasal yelpazenin **bütününe** yayılmış durumdadır. Siyasal yelpazenin bütününe yayılmış bir tanışıklık çevresinin Nesimi'nin yaşadığı dönemde bugün olduğu denli garipsenmediğinin kanıtları doğrudan Nesimi'nin kitabında bulunabilir. Sözgelimi Nazım Hikmet'in Dr. Fuat Sabit'le, yani eski bir Teşkilat-ı Mahsusacı da olan, Ermeni katliamının önde gelen bu simasıyla uzun yıllar devam etmiş dostluğu buna örnek verilebilir. Türkiye'deki sosyalist hareketlere ilişkin eksiksiz bir tarih yazımının salt bu hareketlere mensup failerin anılarına değil, yaşamlarını bu hareketlerin kovuşturulmasına hasretmiş emniyet ve yargı görevlilerinin anılarına da dayanması yolundaki temennisi de Nesimi'nin sık rastlanmadık genişlikteki görüşüne bir örnektir.

Bu alt bölümü sonlandırmadan evvel Nesimi'nin yazılarının (ve anılarının)

edebi niteliğine dair de bir-iki şey söylemek yerinde olacak. Şüphesiz ‘edebi’ derken bununla romanesk bir anlatım biçimini kast etmiyoruz. Aksine, Nesimi’nin üslubu fazlasıyla soğukkanlı ve mesafelidir. Yine de, tanıdıklarını üç-beş cümlede resmediverdiği portrelerinden bir Beşir Fuad lezzeti alanlar çıkabilecektir.

III

Şu ana dek söylediklerimiz *Türkiye Komünist Partisi’nde ‘de Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*’un sıradan bir anı kitabı olmadığına okuru ikna etmiştir umarız. Nesimi, her ne kadar yapıtının “*Türkiye’de sosyalizmin tarihi değil, yitip gitmesi doğru olmayacak malzemeleri*” olduğunu söylüyor olsa da, benzer malzemeyi içeren kaynakların sınırlılığı dikkate alındığında, bunun haddinden fazla alçakgönüllü bir tesbit olduğu düşünülebilir. Yapıtın dağınık biçimde içerdiği pek çok tezi tartışmak şöyle dursun, salt sergilemek bile bir kitap tanıtım yazısının sınırlarını fazlasıyla zorlamak olur şüphesiz. Yine de potansiyel okuru tahrik edebilecek bir iki noktaya değinmemek olmaz. Özellikle Türkiye’de sosyalist hareketin doğuş ve gelişim yıllarına ilişkin seçtiğimiz ve aşağıda sıraladığımız tezlerin kimisi Nesimi’nin hatıralarında açık olarak dile getirilmiştir, kimisi ise ima düzeyinde bırakılmıştır. Dolayısıyla bu tezlerin en azından bazılarının Nesimi’nin kastını fazlasıyla zorlayan aşırı yorumlar oldukları iddia edilirse eğer, bu ithamları kabul edebileceğimizi baştan söyleyelim.

- 1- Türkiye sosyalist hareketi bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde doğmamıştır. Türkiye Komünist Partisi’nin ileride Şefik Hüsnü fraksiyonunu oluşturacak kesiminin fikirleri, genellikle eğitim için buldukları harp dönemi Batı Avrupa’sında şekillenmiştir⁴. Mustafa Suphi ve yakın çevresinin görüşleri üzerindeyse Kafkas komünist hareketinin yönelimi tayin edici olmuştur (İştirakiyyun geleneği çok farklıdır, ancak Abidin Nesimi bu geleneğe hiç değinmediğinden biz de değinmeyeceğiz). Bu iki gelenek farklı atmosferlerde şekillendiklerinden, müstakbel Türk Sosyalist Devrimi’nin çapı, yayılımı ve muhtevasına ilişkin görüş ve ufukları da birbirinden farklı olmuştur.

4 Öte yandan Şefik Hüsnü çevresindeki grubun da hepten homojen olmadığını belirtmek gerek. Bunların bir kısmı Türkiye Komünist Hareketi’nin teşekkülünü Komintern’in bir seksiyonu olma perspektifinden kavrarlarken, diğer bir kısmı (müstakbel) Türk ulusal devletine özgü bir oluşum olarak kurgulamışlardır. Şefik Hüsnü ilk grubun, Sadreddin Celal Antel ikinci grubun tipik örnekleridir.

- 2- *“Görülüyor ki Çarlık Rusyasındaki Türk-Müslümanlar arasındaki sosyalist hareket ya Rus sosyal demokrat hareketi içinde bir gelişme göstermiştir ya da bütün Rusya’yı kapsayan Müslüman Birliği içinde bir gelişme göstermiştir. Hiçbir zaman bir Azerbaycan, bir Türkistan, bir Kırım vb. bir sosyalist ya da komünist hareket göstermemişlerdir.”* Şöyle de söyleyebiliriz: Sosyalist bir kuruluş tasavvurunun Anadolu’ya daraltılması nisbeten daha yakın tarihli bir hadisedir. Türkiye sosyalist hareketinin ilk dönem kurguları ulus devletiyle, yani aslen tek bir ulusun devletiyle sınırlanmamış olmasına karşın, izleyen yıllar bu çıkış vizyonunun izini dahi bırakmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, sosyalist hareketin Kafkasya ve Anadolu’da doğup gelişmesinden daha yakın tarihli bir hadisedir. Bu durumda Türkiye sosyalist hareketine göre Türkiye Cumhuriyeti’nin ‘daha dünkü çocuk’ olarak görülmesi icap ederken, fiiliyatta hiç de öyle olmamış, Türkiye sosyalist hareketinin siyasi üslubu ve siyaset etme kalıpları sanki kendisi Türkiye Cumhuriyeti’nin çocuğuymuşçasına geliştirilmiştir. Halbuki Türkiye sosyalist hareketi Türkiye Cumhuriyeti’nin ‘içinde’ değil, ‘dışında’dır. Şu halde iki soruya yanıt vermek gerekiyor. Öncelikle nasıl olmuştur da sosyalizmin ya da komünizmin Türkler arasında yayılması mesela Almanlar arasında yayılmasından farklı olarak, daha baştan ulus aşırı bir yönelime sahip olmuştur. İkincisiyse, nasıl olmuştur da bu yönelim terk edilmiştir?
- 3- *“Bolşevik hareketi Çarlık Rusyası sınırlarına özgü değil, evrensel bir nitelik taşıması halinde Türk-İslam komünizmi bolşeviklerin lehinedir. Çünkü bu hareket KuzeyAfrika’daki, Çin’deki, Hindistan’daki müslümanların İngiltere’ye karşı ayaklanmasını sağlayacaktır.”* Yani, dünya devrimini asal öncelik kabul eden ve Kominterni bu önceliğin hizmetine koşan bir perspektif açısından, Rusya ve Orta Asya komünistlerinin ulusal devletlere bölünmeleri tercih edilesi bir durum değildir.
- 4- *“Buna karşılık Bolşevik Devrimi evrensel bir devrim olma niteliğini yitirir ve çarlık sınırları içinde bir hareket olarak kalırsa bu takdirde islam komünizmi yalnız İngiltere’ye karşı değil, aynı zamanda çarlığa karşı bir hareket niteliği kazanır”* Böylece yukarıda sorduğumuz iki sorudan ikincisinin cevabı da belirmeye başlıyor. Şüphesiz Nesimi’den yapılan bu son alıntıdaki “çarlığa karşı bir hareket niteliği kazanır” yan cümlesinin “kendisini çarlık sınırlarına sınırlayan bir sosyalizme karşı bir hareket niteliği kazanır” şeklinde okunması gerekiyor. Şu halde Bolşevik Devrimi’nin kendisini Komintern’de somutlaştıran enternasyonal boyutu ile devrimin beklendiği ölçüde hızlı yayılamamasının sonucu olarak ulusalcılığa yozlaşmaya başlamış parti aygıtı arasında bir çelişki doğuyor. Yozlaşmaya

başlamış ve kendisine soluk alma alanları yaratmak üzere emperyalistlerle uzlaşma arayışlarına girişmiş Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kısa vadeli çıkarı TBMM hükümetini tanıyan ve onun iradesine teslim olacak, kurgusunu Anadolu ile sınırlamayı kabul etmiş bir komünist hareketle uyum içindedir. “...Osmanlı ve Turan komünist partileri hareketi hem İngiltere'nin hem de Sovyetler Birliği'nin aleyhine olan hareketlerdir. Bu bakımdan hem İngiltere hem de Sovyetler Birliği bu harekete karşıydı. Anadolu Türklerine özgü bir komünist partisi hareketi hem İngiltere'nin hem de Sovyetler'in çıkarına bir hareketti”.

- 5- “Bolşevik Partisi İngilizlerle anlaştıktan sonra III. Enternasyonal ve onun emrindeki Türkiye Komünist Partisi'ni ihmal etti. Müdafaa-i Hukukçularla iyi ilişkiler kurdu.” Nesimi'ye göre, İngiltere ile Sovyetler birliği arasında 16 Mart 1921⁵ tarihinde akdedilen anlaşma salt Komintern'in geleceği açısından değil, Türk sosyalistleri açısından da tayin edici önemdedir. Gerçekten de, önder kadrosu 1921 başında hunharca katledilen Türkiye Komünist Partisi'nin, Komintern'in aynı yılın yaz aylarında gerçekleşen III.Kongresi'nde adının bile anılmaması, Türkiye komünistlerine bir başsağlığı mesajının bile çok görülmesi, en yumuşak deyimle hazindir. Yine Nesimi'ye göre, İngiliz-Sovyet anlaşması sonucu Enternasyonal'in kazandığı yeni yönelim (dünya devriminin çıkarları açısından düpedüz tasfiye anlamına gelen bu yönelim) ancak 1928'de konsolide olacaktır. “Zinoviev-Radek grubu 1928'de III.Enternasyonalden tümüyle tasfiye edildiler. III.Enternasyonal Stalin grubunun emrine girdi. Bu tarihten sonra III.Enternasyonal dünya devrimini gerçekleştirme yöntemini terk etti. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulmasına çalıştı.” Komintern'in, Nesimi'ye göre 1920-21'de başlayan tasfiyesinin nisbeten uzun bir döneme yayılmasının ve bu dönem süresince enternasyonal ve ulusalcı eğilimlerin birarada varolmasının bazı sonuçları olacaktır. Mesela:

5 Abidin Nesimi'nin anılarında Anglo-Sovyet Ticaret Anlaşması'nın tarihi 16 Mart 1921 olarak değil, 3 Mart 1920 olarak verilmektedir (hem de birden fazla yerde). Bu doğru değildir. Nesimi'nin neden böyle bir yanlışlık yaptığını bilmiyoruz. Gerçi Türkiye solunun bu anlaşmaya dair metinleri, anlaşmayı adeta 'bir anda' gerçekleşmiş gibi tasvir ederler. Anlaşmanın gerçekleşme ihtimali, Ocak 1920'de Lloyd George'un SSCB'ye yönelik abluhanın gevşetilebileceğinin işaretini vermesiyle belirmiştir. Görüşmeler 1920 yılının Mayıs ayı sonlarında başlamış, akdedilmesi takip eden yılın Mart ayını bulmuştur. Sonuç olarak, SSCB'nin emperyalist kampa taviz verebileceğini, anlaşmanın imzalanma tarihinden neredeyse 10 ay önce hissettirmeye başladığından söz edilebilirse de, 3 Mart 1920 hiçbir surette tayin edici bir tarih gibi gözükmemektedir. Nesimi tarihleri karıştırmış olmalı. Zaten şekle değil, muhtevaya yoğunlaşmış hangi 'tekinsiz düşünür'ün benzer savruklukları yoktur ki?

6- "...*Stalincilik, 1928'den önceki Türkiye Komünist Partisi mensuplarını ve K.U.T.V'de okuyanları her zaman kuşku ile karşılamış, onları Zinoviev-Radek'çi saymıştır.*" Bunun şöyle bir önemi vardır: K.U.T.V.'de eğitim görenlerin azımsanmayacak bölümü Türktür. Zira savaş esirlerinin Türkiye'ye dönebilme yollarından biri K.U.T.V'de okuyarak profesyonel devrimci olmaları ve Komintern'e hizmet etmek üzere memleketlerine geri gönderilmeleridir. Bu yüzden komünizmle hiçbir ilgisi olmayan birçok savaş esiri, K.U.T.V'de eğitimlerini tamamlayıp Türkiye'ye dönmelerinin ardından emniyete muhbirlik yapmaya başlamışlardır. Komintern'in doğrudan Türkiye Komünist Partisi'ne talimatlarını iletmekle görevlendirdiği Altındiş Faik "*Türkiye topraklarına ayak basar basmaz, emniyet örgütüne başvurmuştur*" Burada Kominternin TKP nezdindeki en önemli elemanından söz ediyoruz.

Diğer yandan K.U.T.V.'de eğitim gören Türklerin hatırı sayılır diğer bir bölümüyse, Türkiye Komünist Partisi'nin Anadolu'dan yolladığı militanlardır. "*III.Enternasyonal'in Türkiye Temsilciliğinin illegal en önemli eylemi K.U.T.V.'ye okumak ya da profesyonel devrimci olmak üzere öğrenci yollamaktır.*" Bu şu anlama geliyor: Parti, kurduğu ilişkilerin kadrolaştırılmasını büyük ölçüde Moskova'ya havale etmiştir. Parti kadrolarının temel eğitimlerini başka bir ülkede almalarının, bu eğitimin muhtemel içeriğininse farklı ülkelere mensup devrimcilerin ortak paydalarına hitap etmekle sınırlanmış bir eğitim olma zorunluluğunun ilginç sonuçları olmuş olabilir. Mesela Marksizmin Türkiye'de yerelleştirilme dinamikleri, bu yerelleştirmeyi gerçekleştirmeye namzet kadroların siyasal ve ideolojik eğitimlerini farklı bir iklimde almış olmalarından olumsuz etkilenmiş, hatta bazen yerelleştirilme gerekliliği düpedüz gözden kaçmış olabilir.

7- "*Hasan Ali Ediz'in bana anlattığına göre Şevket Süreyya Aydemir, K.U.T.V'ye öğrenci yollama, bulma konusunda çok çaba harcamıştır. Bu suretle profesyonel devrimci kadroda etkin olmayı tasarlamıştır.*" Şevket Süreyya, TKP'nin muhalif fraksiyonunun lideridir. Şu halde, kadro eğitimi parti yönetimine muhalif bir fraksiyonun elindedir. Bunun sonuçları Kominternin tasfiye sürecine girmesiyle (ve dolayısıyla sekisyonlara yapılan maddi desteklerin azaltılmasıyla) ortaya çıkacaktı. "*Profesyonel devrimcilerin ödenekleri Şefik Hüsnü eliyle ödenmektedir. III. Enternasyonal profesyonel devrimcilerin ödeneklerini kısınca Şefik Hüsnü de onlara ödeneklerini ödeyemedi. Profesyonel devrimciler bu durumu III: Enternasyonal'in değil, Şefik Hüsnü'nün tasarrufu saydılar. Şefik Hüsnü'ye cephe aldılar.*" Önce Şevket Süreyya'nın, onun

Kemalistleşmesinden sonraysa Nazım Hikmet'in çevresinde kümelenmiş olan muhalefet grubunun amacı böylece belli olmaktadır: "...Şefik Hüsnü grubunu iktidardan düşürmek, III.Enternasyonal'in Türkiye temsilciliğini ele geçirmek, III.Enternasyonal'in ödeneklerine el koymak , profesyonel devrimcilere ödeneklerini sağlamak." Bu amaca ulaşabilmek için önce Şevket Süreyya, sonrasındaysa Nazım Hikmet etrafında kümelenmiş muhalefet grubu, Kominternce tanınan yönetici gruptan daha yüksek performans sergilemek, eylem ve örgütlenme çabalarını gerçekte olduğundan daha abartılı şekilde takdim etmek durumundaydılar.

- 8- Usta bir örgütçü olduğu pek çoklarıncı teslim edilen Şefik Hüsnü, partinin muhalefet grubunun girişimleri karşısında boş duracak değildi. İhtirashlı bir yaradılışa sahip olduğu söylenen Şefik Hüsnü'nün Anadolu'da kurulacak sosyalist bir idarenin önderi olabileceğini düşünmesi çok muhtemeldir (Hüsnü'nün 1928'e dek süren ilk aktif siyasi döneminde, bunun bugün olduğu ölçüde olanak dışı gözükmeyebileceğini de eklemek lazım). Kendisine rakip olabileceklerini düşündüğü pek çok figürü, mesela bir dönem *Aydınlık* dergisinin bürosuna sık sık uğrayan ve K.U.T.V'ye gitme arzusunu Şefik Hüsnü'ye de açmış olan Abdullah Cevdet'i bilinçli olarak partinin dışında tutmaya çalışmıştır. Dahası "*Nazım Hikmet ve arkadaşlarını Stalin'e karşı olarak göstermiştir.*" Zira Hüsnü'nün Komintern Türkiye seksiyonunun liderliğini elinde tutabilmesinin en garantili yolu "*...Türkiye'de kendisinden üstün Stalinist bir kişinin olmadığını göstermesidir.*" İşte Nazım Hikmet çevresindeki muhalefet grubunun "Troçkist polis muhalefeti" türünden akıllara zarar bir iftirayla karalanmaya çabalanmasının 'esbab-ı mucibesi' budur.⁶
- 9- Komintern, Şefik Hüsnü'ye gösterdiği teveccühü hiçbir zaman muhalefet grubuna göstermemiştir. Bunun tek nedeni, Şefik Hüsnü'nün Türkiye'nin en Stalinci insanının kendisi olduğuna Moskova'yı inandırabilmekte

6 Türkiye Komünist Partisi içindeki bütün çatışmaların bir takım ulvi nedenleri olduğuna inanmak isteyenleri hayal kırıklığına uğratmak pahasına da olsa bunları dile getirmek gerekiyor. Bir dönem Atilla İlhan'ın yaptığı şekilde, karşılarına çıkan her TKP hizipleşmesinde "iyi"lerle "kötü"lerin mücadelesini gören yaklaşımların son örneği *Marksist Tutum* dergisinin Ağustos sayısında yer aldı (Proleter Sınıf Temelinden Yoksunluk, Mehmet Sinan, *Marksist Tutum*, Ağustos 2009). Yazar, TKP muhalefet grubunu "işçi muhalefeti" sanmakla kalmıyor, Şefik Hüsnü liderliğinin Komintern nezdinde revaç bulmuş olmasını onun "Kemalist iktidarla yakınlaşma" çizgisine bağlıyor. Gerçek elbette çok farklı. Asıl "Kemalist iktidarla yakınlaşma" şaibesi altında olanlar, daha yakın zamanda liderlerini (Şevket Süreyya) o iktidara 'kadro' olarak verenlerdir. Sonuç olarak, yazının konumuzla ilgili bölümünün, yazarın varolmasını dilediği bir saflaşmanın olmayacak bir zamana ve zemine transfer edilmesinden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Yazar muhtemelen bu yolla TKP tarihinin bir bölümünü kendi geleneğine içirme arayışı ve arzusu içinde. Ne diyebiliriz ki? Ancak şunu: Çok ayıp. Bu, bir *marksist* için doğru bir *tutum* değildir.

sergilediği beceri değildir. Muhalefet grubunun ağırlıklı kesiminin K.U.T.V.'de okuyanlardan oluştuğunu ve eğitimlerini Komintern'in dünya devrimine halen bağlı olduğu döneminde aldıklarını unutmamak gerekir. Böylece Komintern'in dünya devriminin bir aracı mı olduğu, yoksa SSCB'nin dış politikasına payandalık mı edeceği şeklindeki devasa tartışmanın Türkiye'ye parasal (profesyonel devrimcilerin ödenekleri) ve sınıfsal (Şevket Süreyya grubunun K.U.T.V'e gönderdiği militanların ağırlıklı yoksullardan müteşekkil olması) mülahazalarla lekelenmiş biçimde yansımalarının koşulları oluşmuş olmaktadır.

- 10- Bütün bunların üzerine, deyim yerindeyse tüy diken bir faktör de, parti- nin neredeyse kuruluş gününden itibaren polisin kısmi ya da tam deneti- minde faaliyet gösteriyor olmasıdır. Parti üzerindeki polis nüfuzunun salt emniyet teşkilatının ustalığına yorulamayacağına, hepsi olmasa da bir çoğu Türkiye'ye dönmenin K.U.T.V'de okumak dışında daha kolay bir yolunu bulamamış savaş esirlerinden profesyonel devrimci kadro imal etmenin nahoş sonuçlarına daha önce değinmiştik. Şimdi bunlara, mu- halefet grubunun pek çok mensubunun profesyonel devrimcilik dışında bir mesleğe sahip olmamasını, ödenekleri Komintern tarafından kısınlınca da kendilerini amiyane tabirle sokakta bulduklarını ekleyelim: “ *...Bu durumda profesyonel devrimciler kendi olanaklarıyla sosyalist savaşımı sürdürmek zorunluluğunda kaldılar. Bu olanaktan yoksun olanlar ise, devrimcilikten uzaklaştılar. Kendi ekmeklerini sağlamak yoluna girdi- ler.*” Yani en azından bunların bir kısmı, Nesimi'nin deyişiyle “*profes- yonel polis*” oldular. Şu hale bakın: Parti tepesinde Altındış Faik, parti tabanında lumpen proletarya! TKP'nin neden yıllar boyunca parti için- deki gizli polisler dair hezeyanların pençesi altında kıvranmış olduğu şaşırtıcı olmasa gerek. Parti içindeki polis nüfuzunun tek bir örneğini verelim. Parti içi fraksiyonların mücadelesinden neredeyse günü gününe haberdar olan Emniyet Teşkilatı, partinin hakim fraksiyonunun üyele- rini kovuşturduğu bir operasyonda, aynı gerekçelerle pekala kendisi de kovuşturulabilecek Nazım Hikmet'e dokunmamakta, böylelikle operas- yonun Nazım Hikmet'in muhbirliği sonucu gerçekleştirildiği izlenimini vererek partiyi bölmeye çalışmaktadır! ⁷

- 11- “*...Ne TKP'de ne de Komintern'de bir üye kayıt defteri yoktur*” Üçüncü Enternasyonalin resmi seksiyonuna üye olanların listesi Komintern

⁷ Bu tüyler ürpertici olay Nazım Hikmet tarafından *Benerci Kendini Nasıl Öldürdü?* başlığıyla şirleştirilmiştir. Yeri gelmişken, Abidin Nesimi'nin tamamen bu şiire ve Türkiye Komünist Partisi içindeki mücadelede taşıdığı anlama hasrettiği bir incelemesi olduğunu da belirtelim: *Nazım Hikmet mi Benerci mi?* Yücel Yayınları, İstanbul, 1977.

Genel Sekreterliğinde mevcut değildir. Bu durumda kimin hakikaten resmi TKP'nin mensubu olduğunu bilme olanağı ortadan kalkmaktadır. Partinin merkezi yönetimi kendi çizgileriyle tam uyuşmayanları partiden uzaklaştırırsa bile (ki örneği çoktur), uzaklaştırılanlar yakın bir tarihte resmi temsilciliğin Komintern tarafından kendilerine devredilebileceği beklentisiyle faaliyetlerine devam etmektedirler. Dahası kimin parti üyesi olduğunun bilinmediği, 'ben parti üyesiyim' diyen herkesin pekala gerçekten parti üyesi olabileceği bir başboşluk, Emniyet Teşkilatı için devasa bir provokasyon ortamı sunmaktadır. Kimin gerçekten kendi iradesiyle 'takımı yeniden toplamaya' giriştiği, kiminse bu girişiminde 'bir tanıdık'tan esinlendiği, bilindiği üzere bitmek bilmeyen bir tartışmadır.

Sonuç olarak Abidin Nesimi'nin Türkiye Komünist Partisi'nin gelişimini ve iç çatışmalarını değerlendirdiği hatıralarının, aynı konuyu işleyen başka bir çok hatıra derlemesinden farklı olarak, Komintern ile TKP'nin ilişkilerine gereken önemi verdiğini söyleyebiliriz. Gerçekten de Komintern'in tasfiye ve dünya devrimi hedefini araçsallaştırma tarihi bilinmeden TKP içindeki bölünme ve saflaşmaları tam anlamıyla kavramak mümkün değildir. Bütün bu söylenenlerden TKP'nin hiçbir zaman işçi sınıfı içinde kökleşmemiş, ihanet ve paranoyanın hüküm sürdüğü, fetret devri neredeyse doğumuyla eşzamanlı bir hareket olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak vücut bulduğu dönem ve coğrafyanın, kendisi denli zayıf ve cılız bir örgüt için bile muazzam kaldıraçlar barındırdığının unutulmaması haddinden fazla acımasız değerlendirmeleri seyreltecektir. Hiç unutmamakta fayda var: **TKP dünyanın ilk bir-iki bolşevik partisinden biridir.** Geçirdiği evrim, karşısına çıkmış olanaklar, atlattığı badireler, bölünmeleri ve çatışmaları, bütün bunlar naftalinlenip tavanarasına kaldırılacak ve artık ancak akademik araştırmacıların ilgisini davet edecek küflü mevzular değildir. Marksist tarih kavrayışının ilk *mottosudur*: Tarih tekerrür eder. Geçmişte ortaya çıkmış hiçbir davranış kalıbı, hiçbir yenilgi, hiçbir zafer ortadan yok olmaz. Fırsatını bulduğu an yeni bir kılıkta arz-ı endam etmek üzere maddenin sıcak bağrında bekleyişe geçer. Tarih tekerrür eder, ama değişken tarihsel şartlar altında tekerrür eder. TKP Türkiye sosyalist hareketinin gerçek çocukluğudur. Çocukluk hatalarına tekrar tekrar düşmemek, yani bu hataları tekerrür ettirmemek, öncelikle onları anlamayı gerektirir. Abidin Nesimi'nin hatıratı TKP'yi yargılamadan önce anlamayı gerekli bulanlar için özel bir yerde durmaya devam edecek.

Abidin Nesimi tekrar aramızda. Nasibi bu sefer bol olsun!